

Gyarmathy Tihamér végtelen tere

Olyan munkák ezek, amik inspirálják a nézőt. Olyan festészet, ami az írásban is segít. Arra buzdít, hogy törjem magam, igyekezzek úgy megragadni, megfogalmazni valamit, amit más úgy még nem ragadott, nem fogalmazott meg.

Az író az idővel bíbelődik. Mindegyikünk bíbelődik valamivel: bronzsal, kővel, vonalakkal és színekkel, hangokkal, csönddel. Az író az idővel. Hogyan is írhatná le mindazt, ami egyszerre, egyidőben történik. Hiszen az írás egymásutániség, betű betűt követ, szó szót, mondat mondatot... Ezért aztán ha olyan munkák kerülnek a szeme elé, amik azt bizonyítják, hogy mégis megvalósítható a megvalósíthatatlan, akkor fellelkesül. Valami olyasmi történik meg vele, amit különben csak a zene által vél megtapasztalhatónak.

Jorge Luis Borges híres novellája jut eszembe, az Alef, a hely, ahol a világegyetem minden helye megtalálható, egyszerre és minden oldalról láthatóan. Meg egy másik elbeszélése is, a Funes, az emlékező, aki így beszél: „Uram, nekem több emlékem van, mint valamennyi embernek együttvéve, mióta világ a világ.” „Uram, az én emlékezetem olyan, mint egy szeméttároló.” És Borges sorolja hőse képtelen emlékképeit: egy csikó összekuszálódó sörényének minden egyes szálát, a tűz lángjait, a hamu hintőporfinomságú porát, a csillagos ég végtelen változatait.

Gyarmathy Tihamér a térrel bíbelődik. Akkor persze az idővel is, mert egyik sem létezik a másik nélkül. Jelen időben mondom: bíbelődik, mert a munkái ma is mozognak, élnek – és ezt nem áhítattal, ünnepélyesen mondom, hanem lelkesen, talán kicsit irigyen, de leginkább csodálkozva.

Hamvas Bélát foglalkoztatta Gyarmathy festészete, most mégis egy olyan részletet idéznék tőle, ami írással kapcsolatos, mert a képzőművészetre is érvényesnek érzem.

Weöres Sándor Bolond Istókja – írja Hamvas – felébredés. „A valóságba való felébredés.” – „Ez az az állapot, amikor a tárgyak világának valótlan-sága rejtélyes módon egyszerre elkezd lelepleződni, és a költő lassan elkezd az igazi realitást látni és átélni tudni.”

Egy másik Weöres mű, a Medúza ürügyén pedig azt állítja: az orpheusi költészet olyan, hogy a tigrisek megszelídülnek tőle, és a halak kidugják fejüket a vízből.

Valamit a teóriáról. Sokan esküsznek rá, hogy absztrakt festészet nem lehet meg elmélet nélkül. Ha nincs hős, nincs történet, és akkor mese sincs, akkor nem lehet mesélni. Kell a magyarázat. Ehhez nem tudok hozzászólni, nem értek hozzá. Az viszont tény, hogy idegenkedem az elméletektől. Tudják: „Fakó minden teória...” De az is tény, hogy Gyarmathy igenis megteremtette, újra és újra megfogalmazta az elméleteit. Mikro- és makrovilág, konstruktivitás (ami az érzékelhető valóság, vagyis a középvilág), bioromantika, gondolati tér...

Világképteremtő festő vagyok – mondta magáról.

Mit jelent ez? Talán nem is kell tudnom. Vajon neheztelne rám a festő, ha azt állítanám, hogy a műve lenyűgöz minden teória nélkül is? Ha én „csak” megdöbbenő, elgondolkodtató műveket, gyönyörködtető színeket, vonalakat és formákat látok?

Baj-e, ha figyelmen kívül hagyom a teóriát, azt gondolva, hogy az nem a mű, hanem az alkotó munka része? Mint az állványzat. Amíg építünk, kell, aztán elbontjuk, és a mű magában áll.

Mandala. Vele és művével kapcsolatban nem írják le, holott ő maga magnetikus erővel átjárt, végtelen, spirituális térről beszél. Amiben nincs viszonyítási pont. A képen bárhol keres a tekintetünk kapaszkodót, tipegőkövet, mindig menni kell tovább. Nincs archimédeszi szilárd pont, mégis minden elmozdul, kifordul sarkából a világ. Rétegek idősíkokká lesznek, nem számít, hogy szubatomi vagy galaktikus világban vagyunk, csak az állandó, örök mozgás van, a terek és a rejtett fényforrások változásait érzékeljük.

Megalkotja a végtelent. – Hogy csinálja? – kérdezzük magunktól a képet fürkészsze. – Hogy képes olyan teret mutatni, amelyet sosem láttunk? Nincsenek testek, gömbök, kockák, oszlopok vagy piramisok, lépcsők, alagutak... Csak a sík tér van.

Mint a zene. Jól ismerjük a ránk gyakorolt hatását, az okát mégsem értjük. Nem tudjuk, miért történik, csak megtörténik, belénk hatol... Lehet-e véletlen, hogy 1933-ban Gyarmathy Tihamér nyolcadik osztályos reáliskolai tanuló Zenei álmok című olajfestményét elismerő oklevéllel jutalmazták?

Amikor az egyik portréfilmjében felfedeztem, hogy a műterme olyan volt, akár egy cabinet de curiosités, a tudomány jutott eszembe. Nem az ócskapiacok, egzotikus tájak vásárai, ahol „eredeti” fáraófejet, tibeti maszkot vagy dús keblű, zsírfarú termékenységi szobrokat vásárolhatunk, hanem a tudomány. Mert a csodakamra lehet egyszerű gyűjtemény, de lehet az enciklopédikus tudás jelképe is. Ahogy az antikvitás nagy könyvtárai, vagy a reneszánsz bibliotéka is minden tudás összegyűjtött tára, a kerek világ tükörképe.

Tudomány és művészet harmóniáját emlegetik vele kapcsolatban. Gyarmathy művészete a tudomány nélkül bizonyára nem ilyen lenne. Mégsem a tudományra gondolok, amikor elmerengek a képei előtt. Nem a James Webb űrteleszkóp képei jutnak eszembe, nem a világháló vagy az archeogenetika elképesztő mintázatokat produkáló kapcsolódásai, nem a dataizmus és Barabási Albert-László. Tudják, mi jut eszembe? Hát persze hogy a zene. Nem is folytatom, mert egy nyikkot sem tudnék hozzátenni ahhoz, amit erről oly sokan megfogalmaztak az elmúlt évezredekben.

Befejezésül inkább William Faulkner kurta és szerényen nagyratörő mondatát idézem: „Én a lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcai alapján rangsorolom magunkat.” És hogy miért ítélem – élve a Nobel-díjas szavaival – ragyogó kudarcnak Gyarmathy életművét? Egyszerű. Mert a lehetetlent kívánta megvalósítani ő is. Megfesteni a teremítő erőt, ami létrehozta és működteti a világot.

Száraz Miklós György